

PARADIGMES EN ANTROPOLOGIA FILOSÒFICA POSTMODERNA

?? **"HOMO LUDENS" – HUIZINGA**

?? **"HOMO SAPIENS- DEMENS" – MORIN**

?? **"MORT DE L'HOME" i "BIOPODER" – FOUCAULT**

?? **"CIBORGS" –HARAWAY**

L'antropologia filosòfica contemporània deriva de Marx, Nietzsche i Freud en el seu sentit més ampli. Dit en altres paraules: les antropologies filosòfiques modernes han de respondre als tres interrogants centrals que plantegen Marx ("per què el treball industrial converteix l'home en un ésser alienat?"), Nietzsche ("per què la cultura ens ha tornat homes tristos, nihilistes i incapaços de crear?") i Freud ("per què la raó no pot ser autònoma i és governada pel desig inconscient?"). En tot cas, aquestes tres concepcions estarien d'acord en la idea segons la qual l'home és un "animal inacabat" que necessita una cultura més equitativa per a poder arribar a desenvolupar-se.

La manera en què cada autor respon la pregunta pel sentit d'aquesta situació inacabada de l'home determina la consideració del valor de l'humà en una societat que cada cop està més unificada per la tecnologia i on l'endemà de la bomba atòmica (1945) els humans descobriren que tenien, per primer cop en la seva llarga història cultural, la possibilitat efectiva de destruir el planeta mercès a la seva capacitat tecnològica.

Els paradigmes ["paradigma" és un mot tècnic en filosofia que significa "model ordenat"] de l'antropologia filosòfica en el segle passat estan molt condicionats per la manera com s'entén el paper de tècnica en la vida humana. La tècnica no només ens permet "tenir més coses", sinó que condiciona el que "podem voler" i fa que poguéssim voler, a més, d'una altra manera (més ràpidament i amb menys esforç). Així per exemple, "voler dinar en un restaurant xinès" només és possible perquè hi ha aviació, corrents migratoris etc. Les societats actuals tendeixen a augmentar cada cop més els desigs humans (i a fer-nos sentir desgraciats quan no podem assolir el darrer model de telèfon mòbil o de qualsevol altre estri) com una forma de control social.

La tecnologia no només respon als desigs humans, sinó que també els crea. L'extensió de la informació (tot i que sovint controlada per empreses multinacionals potents i amb interessos econòmics i polítics molt clars) ha fet possible que hom pugui parlar avui de "globalització" entenent aquest sentit en el seu terme més ampli: no només l'economia és global sinó que ho són les modes, la música i les ideologies.

La idea d'home actual està doncs, condicionada per les eines de la Societat de la Informació en què vivim (i així el sociòleg liberal Giovanni Sartori ha pogut dir que actualment la política i la societat han provocat l'aparició d'un "homo videns", el televident infantilitzat que no té contacte directe amb les coses sinó que les veu manipulades i edulcorades per una televisió que simplifica la realitat de les coses per adequar-la a la seva audiència majoritària i menys desperta).

Comprendre el sentit de l'humà en la Societat de la Informació serà més senzill en la mesura que es tingui present el que els clàssics van anunciar que s'esdevindria amb la naturalesa humana en l'era de la tècnica:

1.- Marx va preveure que seria cada cop més l'economia el que explicaria la vida dels humans, mentre altres aspectes, com ara les tradicions, la família, l'art, la naturalesa,

etc., anirien disminuint cada cop més la seva influència. Anomenà aquest fet "alienació" usant un mot que provenia del dret administratiu ("alienar un bé", significa vendre'l en llenguatge del Dret) i de la psiquiatria (un "alienat" és un boig, una persona que no sap, ni pot, prendre decisions pròpies). El treball industrial "aliena" l'home perquè el converteix en un subjecte que només existeix per a treballar i que viu subordinat a la tecnologia. Marx considerava que només hi havia una manera d'acabar amb l'alienació dels humans: fer la revolució i lluitar per una societat socialista en què cadascú redescobrir els seus propis gustos i interessos i que potenciés una fraternitat humana lliure que ell anomenava "comunisme".

2.- Nietzsche va dir que estàvem entrant a l'època de "l'últim home": S'anomena així l'individu que sap que res del que està fent no té sentit, però que –malgrat tot– és incapaç de trencar amb la seva vida disminuïda, infeliç i gens creativa. L'últim home és un personatge ridícul perquè "fa no res" però "ho fa amb totes les seves forces". L'últim home és, alhora, l'enemic del subjecte creador (que Nietzsche anomenà "Superhome") i la seva pròpia condició de possibilitat perquè ningú no pot esdevenir Superhome sense haver experimentat la misèria de l'últim home (o "nihilisme", és a dir, manca de sentit).

3.- Freud, finalment, va anticipar que, com que la nostra societat es fonamenta en la repressió del desig i en el treball no creador (cal tenir diners, per exemple, per comprar el que surt per tv.), finalment hi havia el perill que els humans consideressin que la Civilització (incloent l'escola, les relacions familiars i socials, etc.) eren senzillament una forma d'impedir-nos ser feliços i creatius. Al seu llibre "El malestar en la cultura" va anunciar que era inevitable un augment de la violència autodestructiva en les societats humanes (especialment en les grans ciutats) perquè en la societat hi ha cada cop més individus pàries (marginals, mal pagats...) i que no se senten vinculats als beneficis de la Cultura. No pot estranyar-nos, doncs, que cada cop hi hagi menys solidaritat social i més competitivitat agressiva si la cultura es fonamenta en la repressió del desig però després no dona satisfaccions (per exemple obliga a estudiar a tothom però després l'estudi no permet accedir a bons llocs de treball, sinó a "contractes escombraries"). El concepte de "No Future" de les tribus urbanes actuals enllaça directament amb l'anunci freudià.

Davant aquestes anàlisis pessimistes sobre l'home, l'antropologia filosòfica del segle passat va proposar diverses alternatives que recollien i sovint rectificaven algunes aportacions dels clàssics del 19è segle. En presentem tres que han estat especialment significatives, les de Huizinga, Morin i Foucault.

1.- L'historiador i filòsof holandès **Johan Huizinga (1872-1945)** al seu llibre "*Homo Ludens*" obrí la via de l'antropologia postmoderna defensant que l'home no és només un ésser racional ni un ésser-per-al-treball, sinó que el joc té un paper central en la nostra configuració. "Jugar" (en llatí: "ludere") és quelcom que resulta propi de la espècie humana en la mesura que, com a tals humans, tenim una infància, molt més llarga que la de tots els altres animals. La contraposició joc/seriositat no es dona només entre infant i adult sinó que ens acompanya tot al llarg de la vida: jugar és quelcom que pot ser fet amb perfecta seriositat (com saben prou bé els jugadors d'escacs o els qui fan juguesques amb molts diners) i no és només quelcom propi de moments poc importants en la nostra vida, (fins i tot els rituals religiosos que acompanyen el naixement i la mort tenen molt de joc sagrat i de teatre). De fet, els nens aprenen jugant i així hom pot dir que l'origen de la cultura és "lúdic" i la mateixa idea de "guanyar" s'aplica tant al jocs com als negocis. "Aprendre a guanyar" i

“aprendre a perdre” són funcions implícites tant en l’esport com l’educació i en la vida. Fins i tot la filosofia té una forma lúdica en la mesura que obliga a buscar respostes noves creatives i impensades als problemes de la vida: els sofistes, per exemple, representen aquesta concepció lúdica de la filosofia.

En realitat hi ha dues menes de “joc” que en anglès s’expressen en els mots “play” (joc sense regles) i “game” (joc amb regles). Les regles socials i polítiques estan inspirades també en aquesta dimensió humana: la polèmica que acompanya el joc, acompanya també tota la vida dels humans. No juguem tan sols amb objectes físics. Jugant aprenem a crear espais de ficció, a capturar-nos “com si” fóssim altres persones i a representar móns diferents al real. Però en els jocs d’interacció (“play”) aprenem a interactuar i a compartir amb els altres la interpretació dels fets i les accions. Si per exemple confonguéssim els fets reals amb el joc (no entenguéssim, per exemple una regla) fracassaríem. Per això sabem que hi ha joc i seriositat –i a ningú no li agrada jugar amb coses serioses com la salut, l’amor o el diner. Així el joc ens permet ordenar i donar sentit al desig. Oblidar la dimensió de joc de la vida crea tan sols frustració i angoixa.

2.- Edgard Morin al seu llibre “El paradigma perdut” ha obert una altra dimensió bàsica per a l’antropologia filosòfica. Morin s’inspirà en les investigacions de Mac Lellan sobre el “cervell triúnic”, en què aquest neuròleg va demostrar que en el cervell humà hi ha tres estructures diferents i contradictòries, originades en fases diverses de l’evolució. El paleocòrtex és el nostre cervell rèptil, l’encèfal que regeix el sexe i la violència així com funcions bàsiques (la respiració, la circulació de la sang), el mesocòrtex és el cervell de les aus i regeix la memòria. Finalment, el neocòrtex és l’aportació dels mamífers i està especialment desenvolupat en l’home: regeix les funcions “superiors” (intel·ligència abstracta, lògica, consciència moral...).

A partir d’aquesta base empírica, Morin defineix l’home com a “sapiens-demens”, val a dir, considera que en l’home no hi ha només una raó lògica (neocòrtex) sinó que també vivim en un palocòrtex brutal i irracional. Cal tenir molt present que el cervell no té cap mecanisme (tipus “pilot automàtic”) que ens avisi quan desbarrem o ens equivoquem ni des del punt de vista lògic, ni des del punt de vista emocional. El paleocòrtex que ens fa estar vius també ens pot provocar dèries i quimeres absurdes. Seria, aproximadament, una reconsideració de les intuïcions freudianes sobre una base neurològica. La idea de fons que vol trametre és que en l’home no hi ha una separació clara entre el nivell del real i el de l’imaginari; altrament no existiria l’art, per exemple, ni els malalts mentals confondrien les seves al·lucinacions amb la realitat. Cal tenir present aquesta intuïció per tal de comprendre situacions com el fanatisme, com la malaltia mental (amb la seva feble diferència respecte a la genialitat en alguns casos, o simplement l’esfonsament psicològic).

3.- Michel Foucault (1926-1984) al seu llibre “Les Paraules i les coses”, va referir-se al concepte (post-nietzschian) de “mort de l’home” per a significar que l’home (el tradicional subjecte sobre el que giraven les ciències socials) no és sinó una construcció social a través de la qual cada època expressa coses diferents. A cada època hi ha el que ell anomena “epistemes” (sistemes de saber) que són diferents: en l’episteme renaixentista el centre era la natura i en la clàssica (segles 17 i 18) el que importava era la “representació”, màximament acurada de les coses (que es feia segons el model matemàtic, per identitats i diferències, com Bacon i Descartes). A parer seu només els segles 19 i 20 han construït un discurs clarament “antropocèntric”. Tot i que Charles Taylor va mostrar els greus errors i insuficiències de aquesta opinió foucaultiana en el llibre “Fonts del Jo”, la idea que el subjecte humà no

és sinó un “nus epistèmic”, és a dir, una abstracció construïda interessadament per les ciències ha fet un cert camí, provocant la desqualificació de la responsabilitat individual en els actes humans i, en conseqüència, ajudant a desenvolupar el que Nietzsche anomenava “l’últim home”. Foucault considera que si les disposicions bàsiques de la ciència canviessin, com van variar a finals del s. 18: “es podria apostar que l’home s’esborraria com s’esborra un rostre de sorra en els límits de mar”. Però aquest seu anunci no s’ha complert: la societat de la informació i Internet han canviat el sentit de la tècnica i del coneixement i l’home (o si es prefereix la reflexió sobre l’home) continuen dempeus.

Una altra aportació de Foucault fou el concepte de “biopoder” que desenvolupà a “Vigilar i castigar”, un estudi sobre el tema de la tortura i la presó en què plantejà que el poder no era una qüestió bàsicament política sinó “disciplinar”. Té poder qui pot imposar una determinada manera de “mirar”, d’ordenar el món, d’atorgar un sentit a les coses, de decidir qui està, per ex., “boig” i qui no n’està, etc. Des d’aquest punt de vista, el mateix concepte d’home seria una construcció elaborada des del poder – només qui té poder pot decidir qui o què és “inhumà”, “bàrbar”, etc.

Un deixeble de Foucault, l’italià **Giorgio Agamben**, ha distingit entre el que és “nua vida”, la dels oprimits, la dels explotats que només són considerats com a força de treball i les “formes-de-vida” que corresponen a la civilització, a la racionalitat, etc, i que tendeix a ser la “possessió” exclusiva d’una elit. La “nua vida” és simbolitzada per Zoé [vida zoològica, animal] mentre que les “formes-de-vida” expressen el Bios [la vida racionalitzada]. La dominació de les “formes-de-vida” és justificada per raons tecnològiques o de caire “racional”. Les “formes-de-vida” tendeixen a negar la legitimitat de la “nua vida” i aquesta seria una possible explicació del racisme i del classisme. De fet, només hi va haver política, segons Agamben, quan la “nua vida” fou integrada per les “formes-de-vida”, és a dir, quan amb el triomf de la revolució industrial les classes populars són engolides pel sistema com a consumidors

4.- Una aportació significativa al problema del futur posthumà és el de la feminista **Dona Haraway**. Al seu llibre “Ciència, ciborgs i dones” proposa un futur en què la divisió de sexes serà suprimida per l’aparició de ciborgs,. Un ciborg és una criatura, barreja de màquina i animal, que apareix en algunes novel·les de ciència-ficció. En opinió de Haraway, una barreja entre neurona i xip permetria acabar amb la diferenciació sexual i, per tant, seria “postgenèric”. El ciborg seria: “un cant al plaer en la confusió de les fronteres i a la responsabilitat en la seva construcció”.

Text elaborat per Júlia TORRES CANELA i Ramon ALCOBERRO